

<https://doi.org/10.26565/2227-6505-2026-42-09>

УДК: 821.161.2:050.9(477)

Т.І. ТКАЧЕНКО, докт. філол. наук, доц.,
завідувачка кафедри гуманітарних та фундаментальних дисциплін
e-mail: tkachenko.t@kibit.edu.ua ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-4965-5107>
Київський інститут бізнесу та технологій
пров. Зоряний, 1/5, м. Київ, 04078, Україна

ЗАХІДНО-І СХІДНОУКРАЇНСЬКИЙ РОМАНТИЗМ КРІЗЬ ПРИЗМУ АЛЬМАНАХІВ: «РУСАЛКА ДНІСТРОВАЯ» ТА «ЛАСТІВКА»

Мета дослідження. Проаналізувати доміанти українського романтизму на матеріалі двох видань – «Русалки Дністрової» та «Ластівки».

Методологія дослідження. У дослідженні використано загальнонаукові та спеціальні філологічні методи, а саме: аналіз і синтез, історико-описовий, біографічний та власне філологічний методи.

Наукова новизна. Розділені територіально українці розвивали спільні романтичні тенденції у тогочасних виданнях, які ставали джерелом культури та просвіти, протиставляли ментальну самобутність шовінізму й асиміляційній політиці окупантів і об'єднували народ. Вибір видань зумовлений комплексним баченням упорядників, цілісною структурою та націоцентричним спрямуванням альманахів. «Наступники» хибували на еkleктику, обережність, непослідовність редакторської політики, конформізм.

Інерція романтизму помітна в мистецтві та літературі ХХ і ХХІ століть. Впровадження романтичних ідей на українському ґрунті, передусім актуалізація фольклору й історичної пам'яті, сприяло відновленню етноідентифікації та формувало чільні національні концепти для становлення незалежної України. Альманахи були своєрідними енциклопедіями-хрестоматіями, що виступали «речниками» романтизму – форпосту відновлення ества українців.

Висновки. Завдяки видавничій діяльності громадсько-культурних діячів, які визначили провідним романтизм, українство повертало права на свою мову, літературу, історію, науку й освіту. «Русалка Дністровая» та «Ластівка» довели унікальність і окремішність українців, аби бути самостійним та паритетним суб'єктом спочатку в гуманітарному дискурсі, а згодом – політичному. Чільним досягненням Євгена Гребінки та «Руської трійці» було утвердження рівноправності й цінності української мови (лише україномовні тексти!), яка об'єднує народ, є скарбницею почуттів і думок, зберігає досвід пращурів. Пріоритет романтизму в альманахах став першопоштовхом до самоусвідомлення себе як нації та України як єдиної держави.

Ключові слова: романтизм, альманах, ідентифікація, мова, етногенетична пам'ять, нація.

Як цитувати: Ткаченко Т. І. Західно-і східноукраїнський романтизм крізь призму альманахів: «Русалка Дністровая» та «Ластівка». *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія: Історія України. Українознавство: історичні та філософські науки.* 2026. Вип. 42. С. 110-120, <https://doi.org/10.26565/2227-6505-2026-42-09>

©Т.І.Ткаченко, 2026

This work is licensed under a Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0)

In cites: Tkachenko T. I. (2026). Western and Eastern Ukrainian Romanticism through the Prism of Almanacs: «Rusalka Dnistrovaja» («Mermaid of the Dniester») and «Lastivka» («The Swallow»). *V. N. Karazin Kharkiv National University Bulletin History of Ukraine. Ukrainian Studies: Historical and Philosophical Sciences*, Issue 42, (110-120), <https://doi.org/10.26565/2227-6505-2026-42-09> (in Ukrainian)

Романтизм в Україні – не лише мистецький та літературний стиль, а передусім вияв національного духу, приспаного понад століття. Завдяки появі перших частин «Енеїди» І. Котляревського українська мова нарешті відновила право бути в усіх галузях, але саме романтики дали потужний поштовх для утвердження і розвитку національної культури й формування з народу нації. Розділена і бездержавна Україна об'єдналась у спільних пошуках діячів, які втілили своє бачення поступу в актуалізації фольклору, історії та етнографії, художніх текстах та публічних дискусіях. Прикметно, що на Лівобережжі обрали однакову форму – збірники. Через неможливість дотримання чітких періодичних термінів, фінансові труднощі, цензурні втручання саме альманахи стали головними презентантами праці авторів і упорядників, основним просвітницьким, інформативним, комунікативним джерелом для українців.

Мета дослідження – простудіювати складники «Русалки Дністрової» та «Ластівки», аби висвітлити головні риси українського романтизму. Завданнями роботи визначено студіювання змістового наповнення видань, окреслення чільних тенденцій, виокремлення позицій упорядників, зіставлення збірників, з'ясування ролі альманахів у поступі романтизму в Україні та культурно-історичному контексті загалом.

Альманахову традицію започаткував Харків. Двомовний «Украинский альманах» (1831; О. Шпигоцький, І. Срезневський, І. Росковшенко) не мав цілісності, але показав фольклорну спадщину як гідний уваги об'єкт збирання і студіювання, виразник самобутності українства, що підкреслював Є. Гребінка. Друга книга видання «Утренняя звезда» (1833-34; Г. Квітка, І. Петров) складалась з українських творів (І. Котляревський, Є. Гребінка, П. Гулак-Артемівський) та історичних пісень із примітками І. Срезневського. У передмові «Супліка до пана іздателя» Грицько Основ'яненко спростував закиди російських шовіністів щодо відкидання української мови й літератури, обмеженості домашнім вжитком, аргументував пріоритет фонетичного принципу в правописі, розпочавши мовну полеміку на сторінках видань. «Украинский сборник» (1838, 1841; І. Срезневський) у двох книгах – спроба реалізувати комплексну публікацію художніх і наукових текстів, у передмові до якого акцентовано необхідність вивчати спадщину українства, незалежно від місця проживання, тобто підкреслено ментальну неподільність неправомірно роз'єданого народу [13].

Крім Слобожанщини, де успішно діяла Харківська школа романтиків, гурт українських діячів сформував петербурзьку громаду. 1838 року Є. Гребінка почав збирати твори для видання, котре дозволили тільки за три роки, вилучивши чимало художніх і фольклорних текстів (Л. Боровиковського, С. Писаревського, пісні та паремії). Знаково, що власні колізії Євген Павлович використав із користю, швидко (доба) провів «Кобзар» Т. Шевченка через цензуру [3]. 1841 року нарешті видано «Ластівку» (упорядник – Є. Гребінка, видавець – В. Поляков, редактор низки творів – Т. Шевченко).

Більшість авторських поезій презентують романтизм, який актуалізував народнопісенну творчість, визначив її одним із джерел професійної словесності. Письменники вдаються до стилізації текстів і фольклорного інтертексту. Народнопісенні мотиви стали підґрунтям «Української мелодії» («Ні, мамо, не можна нелюба любить!») Є. Гребінки, яку сприймали не авторським, а народним твором. У вірші «Чорноморець» Л. Боровиковського виразні ремінісценції з балади «Ой летіла стріла». (Подібний мотив наявний у «Розставанні (з пісень)»). Птахи в обох текстах символізують неньку, сестру та кохану. Полісемантична символіка ластівки й зозулі відповідає материнству, родині, вірності – тузі, самотності,

вдівству [6]. Вода – жіноча стихія – увиразнює натуру героїнь: розливається річка до моря – невеличка річка / криниця – зів'яла трава / суха земля. Поет оздоблює історію художнім паралелізмом та початковим діалогом орла (узагальнення чорноморців) і гусей (посередники двох світів), посилюючи свій текст. «Вивідка» суголосна пісні «Ой, сербине-сербиночку». В народному творі переселенець позбувається противника, зваблюючи його сестру, внаслідок чого гине родина. Поет змінює чужинця на козака, перевіряє морально-етичні цінності героїні через небезпеку зради – однієї з головних причин поразок у боротьбі українців проти колонізаторів.

Переосмислення фольклорних мотивів та жанрів представлено в поезіях Тараса Шевченка. У «Думці (Вітре буйний...)» та баладі «Причинна» туга дівчат за коханими розкривається завдяки паралелізму або антитезі, у пташиній та рослинній символіці (голуби, сокіл, орел, калина, явір, ялина), стихії (повітря, вода). Перший твір має відкритий фінал, утілений на формальному рівні в художньому обрамленні, на змістовому – в невідомому прийдешньому пари. У другому тексті трагедія зумовлена втручанням ворожки, що посилює пригнічення-божевілля героїні та призвело до самогубства обох. Натомість елегія «На вічну пам'ять І. Котляревському» є даниною внеску Івана Петровича у становлення і визнання української мови. Символічний (соловейко) та метафоричний (сонце) образ увиразнює значення для українства «праведної душі», яка житиме вічно. Автор підкреслює ренесансну візію митця, котрий здобувається на безсмертя завдяки творам. Українськомовна творчість виступає ланкою між розділеними територіально, політично, ситуативно земляками, розраджує на чужині й нагадує про етногенетичну належність.

Звідси, романтизм реабілітував фольклор, який був тогочасним основним джерелом історії України та доказом окремішності українства як народу із власною мовою та культурою. Фольклорні стилізації виступили даниною збереженою спадщини, привернули увагу до народнопоетичної творчості, що відтепер стала підґрунтям професійної [5].

Романтизм виокремив низку героїв, які були індивідуалізованими завдяки потужному яскравому сенситивному стрижню та узагальненими через сталі зображально-виражальні засоби й тематику.

Образ відлюдника, якого ніхто не розуміє та не сприймає, втілює герой твору Л. Боровиковського «Волох». Чоловік не має майна, родини, обов'язків, щасливий без соціальних пут і принижень панству. Інша причина добровільної самоти представлена у міркуваннях козака після сповіді голуба з однойменної поезії В. Забіли: нікого не мати, щоб ні за ким не сумувати. Ця тема розвивається у «Пісні». Героїня вважає, що життя без кохання стає не жаданою волею, а вічною тугою за сподіваним, а Віктор Забіла переконує, що невзаємні почуття – безкінечний біль, утілений у поезії «Повіяли вітри буйні...»: в сум'яттях розкрито трагічну історію кохання, що викликала суїцидальні думки. У вірші О. Афанасьєва-Чужбинського «Є. П. Гребінці» узагальнено образ романтичного героя-одинака в риторичних конструкціях, символіці (билина, перекотиполе), недосяжності щастя (вабить очі сонце, від якого спіпнеш). Самотина із соціально-політичним підтекстом, зумовлена чужиною через солдатчину, насильницьку відірваність від близьких, тяжіє над героєм твору «Прощання», бо для всіх ти – зайда. Зазначена поезія суголосна «Думці («Тече вода в синє море»)» Т. Шевченка, що, ймовірно, містить автобіографічні акценти, оскільки йдеться про переживання козака на чужині, для якого пошуки долі обернулись недолею.

Тож образ відлюдника є наскрізним для романтизму, проте в Україні до власне особистісних мотивів долучається історико-національний контекст, політичні реалії, пов'язані з переслідуваннями та цькуванням.

Пасеїзм, реінтерпретація минувшини, виокремлення історичних постатей стало визначальним для українського романтизму [1]. «Ластівка» представила два твори, присвячені антипольській боротьбі. Образ керівника виступів проти Речі Посполитої Семена Палія (Гурко) змалював Л. Боровиковський у поезії «Палій», надаючи ватажкові риси характерника.

Ритміка вірша і рефрен («Палій!») відтворюють швидкість атак повстанців та зосереджують увагу на очільнику. Та справжнім утіленням духу національно-визвольної боротьби є перший розділ поеми «Гайдамаки» Т. Шевченка, де пролунали досі актуальні міркування про важливість вивчення історії, що має не констатуватись занапащеними могилами забутих героїв, а спонукати повертати своє, закликом діяти. Автор підкреслює брак лідерів, здатних очолити відродження поневоленого народу. Є. Гребінка заохочує прочитати цілісний твір Кобзаря, що є найпотужнішим політичним посланням альманаху.

Повість Г. Квітки-Основ'яненка «Сердешна Оксана» (перша публікація) подібна до «Катерини» Т. Шевченка, який редагував «Ластівку» й міг ознайомитись із твором (Ю. Івакін), хоча історія зведення українських дівчат москалями була типовою. Зіставлення сюжету визначає змістову домінанту, зумовлену стилями (сентименталізм – романтизм). Катерина лишає дитину напризволяще через вигнання з дому і зраду коханого, скоюючи самогубство. Натомість Оксана, керована самозамилуванням, дозволяє уявним химерам затьмарити розум, але заради сина виривається з тенет самообману і принижень. У повісті Г. Квітки наявні виразні сентиментальні складники: протиставлення чистоти і благородства простолюду (Оксана, її мати, Петро) ницості військових чинів (капітан, денщики), першопричина (честолобство дівчини), соціальний акцент. У поемі Т. Шевченка чільним є національний стрижень: батьки змушені вигнати доньку, бо бездержавний народ мав захищатись від асиміляції, міг забезпечити єдність лише за умови збереження віковичної моралі.

Отже, українські романтики довели цінність і самобутність рідного фольклору та важливість уроків історії, що постають виразниками пам'яті й сутності народу. Історичні постаті, явища і типові події, які романтизм розширює від особистісного до загальнонаціонального рівня виступають повноцінною картиною минулого та теперішнього, вказують на причино-наслідковий зв'язок часів. На відміну від загальноєвропейського романтичного замилування давниною, українські поети підкреслювали контраст боротьби пращурів і пасивності сучасників, щоб уможливити опір окупантам.

Крім зазначених авторських романтичних творів, наявні народні пісні, зібрані Степаном Писаревським (Стецько Шереперя; «За Немань іду», «Де ти бродиш, моя доле»), та паремії, надані Левком Боровиковським.

Два твори Г. Квітки-Основ'яненка – гумореска «На пущання як зав'язано» та оповідання «Пархімове снідання» (народна казка «Бачили очі, що купували»; поема С. Руданського «Циган з хроном») – належать до просвітницького реалізму. Анекдотична ситуація висвітлює кмітливість жіноцтва та викриває дурість Хоми та Пархіма. Глупоту і п'янство висміяно в оповіданні-казці «Циган» П. Куліша (уривок), а хитрість, що допомагає врятувати гідність і сім'ю, зображена в опері І. Котляревського «Москаль-чарівник» (два уривки).

Репрезентантом просвітницького реалізму в «Ластівці» стали також байки, але саме романтична тенденція актуалізації фольклору визначила їх місце у виданні. Порфирій Кореницький у творі «Панько та Верства» викриває пасивних порадників, які повчають, але нічого не роблять. Петро Писаревський порушує соціальні проблеми: у байці «Собака та Злодій» підкреслено мимовільне сприяння злочинам, покарання жертви (П. Гулак-Артемовський «Пан та собака»); марні обіцянки багатіїв викрито в тексті «Панське слово – велике діло». Письменник показує не тільки егоцентризм і панську брехню, а й наївність простолюду, який сподівається на ласку вищих верств.

Байки Є. Гребінки мають соціальне спрямування. «Дядько на дзвіниці» демонструє зарозумілість і пихатість, що виступають оманною сутністю, оскільки статус є тимчасовим. Змагання хлопців зі стрибків («Хлопці») розкривають людські та професійні якості, коли надмірні обережність або, навпаки, самовпевненість зумовлює поразку, а вміння прорахувати дії, що властиво представникам влади, гарантує уникнення перешкод, ушкоджень і перемогу.

Найбільше байок належать Л. Боровиковському (Харківська школа романтиків). Хоча цензори лишили тільки десять, варто виокремити доміанти художніх текстів, кількість яких у спадщині автора сягає 600, проте досі знайдено й опубліковано втричі менше. Це лаконічні й афористичні твори, що містять народну приказку або прислів'я чи дотепний авторський висновок. Письменник в анекдотичних мініатюрах зображує родинні перипетії («Убогий, багатий», «Свій дім – своя воля»); висміює найрозповсюдженіші людські вади, а саме: невігластво і дурість («Купля», «Рало», «Бушля»), жадібність («Йолоп Клим», «Скупий»), лицемірство («Лисиця й Ведмідь», «Жевжик»), п'янство («Женись-переминись», «Зарік»), лінь («Мачок», «Ледащо Йван»), марноту («Псе», «Моти»), пліткарство і зарозумілість («Річка й море», «Ліхтар», «Крила у вітряка»); порушує актуальні соціальні питання щодо станової нерівності, хабарництва («Пан та мужики», «Суд», «Громада»); міркує про філософські категорії («Щастя та нещастя», «Борщ і Каша»); іронічно змальовує видавничі колізії («До дітей», «До друкаря», «Моя байка», «Нащо писать», «Кінець»). Автор доводить поліфункціональність байки, яка підкреслює потребу гармонійно фізично, інтелектуально й духовно розвиватись, пізнавати психологію людей, поєднувати працю і відпочинок, сприймати критику без образ та виправляти помилки, ставати кращими. Різноплановість, уміння в мініатюрі розкрити проблему, автоалюзії, синтез особистого й соціального, перевага складників розмовного стилю, реінтерпретація народних історій, самоіронія репрезентують унікальні жанри – байки-«прибаутки» і приказки. Левко Боровиковський запропонував своє бачення відомого жанру, який збагатив авторськими формальними та змістовими знахідками.

Осібне місце з-поміж алегоричних творів альманаху посідає казка «Дуб», підписана криптонімом «Д.», що містить ознаки притчі, бо наратор апелює до реципієнтів натяками, лишає відкритий фінал. Зображуючи маніпуляції лісників (птахів, які рятують дерева, звинувачують у нищенні лісу, а черві віддають на поталу найгарніший дуб), автор, на думку М. Бондаря, підкреслює політичний підтекст (Польща – Україна – росія). Проте можна припустити, що йдеться про соціально-побутові аспекти. Наприклад, недолугість господарів, шахрайство із фактами, нищість і недолугість тих, хто має оберігати й захищати (інтелігенція – простолюд), лицемірство, безправ'я нижчих/ залежних станів.

Особливу увагу доречно звернути на передмову та післямову Є. Гребінки. «Так собі до земляків» є зверненням упорядника до читача утопічною та ідеалізованою картиною Полтавщини. Захоплення красою природи, сільською щоденною працею на її лоні, розміреним ситим життям, де все гармонійно і впорядковано будь-якої пори року занурює в тихе спокійне щастя без клопотів та іноді викликає в автора нудоту, передусім узимку, коли справ небагато, а розвага – вкотре перечитати твори І. Котляревського, Г. Квітки. Переймаючись відпочинком земляків, Євген Павлович скомпонував «Ластівку», яку можна застосувати й з утилітарною метою (вогонь або люлька). Свідомо уникає показу жорстоких реалій важкої праці заради нужденного існування селян та проблем національного гноблення, зокрема у зневазі української мови й літератури, упорядник нівелює соціально-політичний контекст, лишає «вилізани» дійсність, що засудив Т. Шевченко. Проте у післямові «До зобачення», де висвітлено перипетії видання, містяться викривальні натяки щодо шовінізму окупантів (перешкоди друку, хабарі, уніфікація правопису, відкидання через національну належність чи мову). Важливі акценти упорядника щодо появи потужніших творів та зібрань, оскільки «солов'ї» зі значно гучнішим співом замінять «ластівку», яка стала подихом весни-відродження після довгої зими-застою.

Тож альманах «Ластівка» [4] представив чільні літературні тенденції, відобразив соціально-побутові, особистісні та історичні питання в локальному втіленні. Національний акцент – пріоритет фольклору та почасті історії, поодинокі закиди окупаційній владі у творах Т. Шевченка і післямові. Євгену Гребінці вдалось зробити цілісне видання оригінальних та народних текстів із романтичною доміантою.

Якщо на Лівобережжі народну мову впровадив І. Котляревський, розвинули й утвердили Т. Шевченко та П. Куліш, то на Правобережжі такою постаттю слід вважати Маркіяна Шашкевича, який заснував «Руську трійцю» [15] та ініціював появу «Русалки Дністрової» (1836) – чільне видання протягом десятиліть [2]. Альманах представляє романтизму на рівні змісту та форми. Наповнення чотирьох частин відповідає основним тенденціям стилю. Лейтмотив – взаємозв'язок минулого, теперішнього і майбутнього, що починається від культурної самоідентифікації (збирання, вивчення і популяризації джерел), утверджується в захисті осердя нації – мові, зумовлює соціально-політичні зрушення і національно-визвольні змагання єдиного народу. Недаремно влучними й семантично близькими є псевдоніми упорядників, якими вони послуговуються: Руслан (Шашкевич) – відважний, Далибор (Вагилевич) – борець, Ярослав (Головацький) – сильний славою.

Перед передмовою вміщено слова лідера чеського і словацького відродження та однодумця М. Шашкевича Яна Коллара (Чеський брат Протиштурський): «Надія квітне не з мутного ока, а зі старанної руки», що підкреслюють значення кожного внеску до спільної справи збереження самобутності народу та національно-визвольної боротьби. У «Передслові» упорядник визнає, що русини стали останніми зі слов'ян, хто нарешті повертає сутність, цінність фольклору і значення рідної мови для захисту етноідентичності (збірники М. Цертелева, Є. Гребінки, М. Максимовича, І. Срезневського; твори І. Котляревського, Г. Квітки, П. Гулака-Артемівського; подяка меценату, педагогу, священнику й етнографу М. Верещинському). Зазначені видання та «Русалка Дністровая» стануть паростками, що невдовзі набудуть сили, аби з'єднати українство в потужній відновленій державі. Знаковим виступає авторське метафоричне порівняння душі русинів – «чиста слеза дівоча в долони Серафима» [8, с. III]. Поєднавши стихію води та вогню, Маркіян Семенович розкриває причинно-наслідковий зв'язок між культурним поступом і чином, коли духовне пробудження має перерости у боротьбу.

У першому розділі «Пісні народні» міститься 20 зразків думок і дум, колискова, 10 обрядових пісень (колядки та гагілки) і 21 весільна пісня. Важливий початок частини – уривок із вірша «Що мені до цього, або Ранок літнього мисливця» засновника української школи в польському письменстві Юзефа Богдана Залеського («співець степу») [14], де лунають докори нащадкам славетних запорожців через тотальне безпам'ятство, що нівелює здобутки передків і констатує втрату гідності-гордості.

Прикметна географія творів (Калуш, Перемишль, Золочів, Стрий, Бережани, Коломия); висвітлення варіативності народної спадщини у вказівках на тексти у збірниках М. Максимовича («Ой цілий день Кременюшка» – «Злая мати»); зазначення обрядових етапів у ладканні; знані твори й уривки, які перегукуються з відомими («Ой Морозе! Морозиве, преславний козаче...», «Ой ходить Сон коло вікон...»; «Ой вилетів сокіл...» – «Ой летіла стріла»; «Ой, є в полі два дуби...» – «Ой у полі два дубки...»; «Вийду я, вийду в садок вишневий...» – «Чом ти не прийшов...»). Розділом, збиранням матеріалу й уточненнями опікувався Далибор Вагилевич, який у «Передговорі» розкрив значення та особливості фольклорних зразків, бо саме русини з-поміж усіх слов'ян зберігають у народнопісенній творчості найбільше (менталітет, історію, пам'ять і надії) через важкі етапи виживання, величі, занепаду і відродження (шана природи, язичництво й обрядовий синкретизм; християнство і Київська Русь, мудрі правителі, своя мова, всебічний розвиток, мир; міжусобиці та розбрат, задрість і зради, татарські набіги й забуття; національно-визвольні змагання та спроби відновити втрачену славу єдиної держави). Найдавніші обрядові співи належать до певної пори року, супроводжуються ритуальними діями, необрядові народнопісенні тексти охоплюють побутові й історичні події, думи вирізняє антитатарська й антипольська тематика, думки висвітлюють фемінний первінь. Константою постає збереження прадавніх образів, символів і назв. (Наприклад, не весільні співи, а ладкання – від богині Лади.) Значна кількість зразків народної творчості та їх першість у змісті підкреслює романтичну домінанту джерел

професійного письменництва, упровадження фольклору до об'єктів наукового дослідження, визнання усної спадщини втіленням духу народу, що підкреслює епіграф – слова Яна Коллара про народні пісні, які постають основою освіти, знань, розкривають і захищають красу мови.

Звідси, перша частина альманаху зосереджує увагу на багатстві та невичерпності фольклорних надбань українства, які мають безліч варіантів, широку географію та водночас вирізняються подібними образами й мотивами. Обрядові дійства та родинні колізії чергуються з історичними перипетіями, доводять нерозривність особистого й загальнонаціонального, що вирізняє український романтизм.

Другий розділ – «Складаня» – представляє оригінальні твори упорядників. Епіграфом є «народна приповідка»: «Як вмію, так співаю». Найбільше текстів належить М. Шашкевичу, який у першій поезії «Згадка» вказує на прірву між колишніми радістю, здобутками й міццю та нинішніми журою, безвихіддю, пасивністю. Русинам лишилось тільки згадувати обшири єдиної могутньої Русі (Дніпро, Дністер, Дунай) зі славетним Києвом. «Туга за милою» – стилізація народної пісні (крила і сокіл – «Дивлюсь я на небо» М. Петренко); «Погоня (після народної казки)» – мистецька інтерпретація трагедії родини через татарську навалу; сонет «Роспука» та елегія «Сумрак вечірній» – сповіді ліричного «Я», що виступає alter ego автора, індивідуалізуючи почуття героя зі сталими для романтиків образами (студена доля, люта розпука, вітер, ворон). Полісемантичним твором є «Веснівка», де відбувається діалог квітки-доні та матері-весни. Перша воліє швидше звеселити й забарвити увесь світ, а друга попереджає про морози і вихори, які неодмінно знищать красу. В медитації лунає кілька думок: циклічність природи та її вічність на протигагу скороминушності людського життя, амбівалентність буття індивіда, місце певної країни / народу в конкретному і загальноісторичному процесі.

У новелі «Олена» (авторський жанр – казка) – єдиному прозовому творі альманаху – М. Шашкевич вправно добирає художні засоби для відтворення різних за змістовим наповненням подій та настроєм героїв. Запальний початок, який зображує радість весілля, змінює моторошна п'їтьма і зловісні знаки (лисиця, ворон) у ніби сповільненому розтягнутому викладі, аби увиразнити страх і неспокій Семена через кохану, вподобану паном. Непевність усуває спокій ватри зі знайомим співом бандуриста. Початковий швидкий темпоритм повертаються у фінальному показі перемоги ватаги Медведюка (гіперболізовані риси), розправи над паном і повернення Олени коханому. Важливі авторські акценти на образному рівні: числова символіка (12 – апостоли, місяці), Бойчук (Іван Бойчук – один із лідерів карпатських опришків), бандурист Данилко (гайдамацький кобзар Данило Бандурка-Рихлієвський).

Авторству Я. Головацького належить лише один вірш «Два віночки» із зображенням купальського ворожіння за дотримання рослинної символіки: вінок із барвінку – козак (поплив і втонув), з рути – дівчина (залишився біля берега).

Поетичний хист І. Вагилевича представлений двома творами. Поема «Мадей» присвячена ватажкові карпатських русинів, які боролись проти угорських окупантів. Автор вдається до гіперболізації сивочолого ватажка, який постає справжнім велетнем і взірцем, здатним боротись проти ворогів до смерті задля кращої будучини й наснаги як сучасників (Бескиди), так і прийдешніх поколінь народних месників. Мадей – узагальнений образ кращих воїнів, лідерів опришків. Балада «Жулин і Калина», визначена «казкою», – інтерпретація відомої пісні «Ой не ходи, Грицю...». Письменнику вдається відобразити гнітючі картини зовні (темрява, болото, туман, злісна тиша), які розкривають внутрішній стан зрадника та «відьми», коли людські дії занурюють у морок природу (тіло Жулина ворони дзьобали, а від заклятого тіла Калини падали).

Оригінальні твори у другій частині підкреслюють послідовність появи професійної творчості завдяки фольклору, наголошують на часовій залежності повноцінного життя від

людини до країни, апелюють до сучасників у показі боротьби проти колонізаторів, спонукають вивчати історію, щоб зруйнувати циклічну безвихідь.

У третьому розділі «Переводи» містяться переклади народних сербських пісень (6 – М. Шашкевич, 2 – Я. Головацький) та уривки із чеського «Краледворського рукопису» (М. Шашкевич). «Руська трійця» виокремила містифікацію В. Ганки та Й. Лінди, що створили героїчну хроніку середньовіччя за романтизму. Слов'янські народи повинні збудити притлумлену свідомість і відвоювати своє право бути вільними у власних державах [9].

Останній розділ «Старина» об'єднує різні тексти (антипольська історична пісня, лист старости XV ст., бібліографія рукописів у львівському монастирі Св. Василя Великого, в якій Я. Головацький занотував стан і мову пам'яток). Осердям є рецензія («Мисль...») М. Шашкевича на книгу І. Лозинського «Руське весілля» (Перемишль, 1835) про давнє і сьогочасне в мові та культурі. Позитиви книжки – задум і кількість матеріалу, хоча не представлено бодай половини. Але виданню властива поверховість і спотворена мова. Доречно знати й зіставити сучасну обрядовість із колишньою, щоб зрозуміти та проаналізувати варіанти і зміни. Та найбільше обурення рецензента викликала мова і правопис – «грїх і обман». Варто нагадати, що М. Шашкевич та І. Лозинський були супротивниками в азбучній війні (латинізація української абетки). Маркіян Семенович наголошує на сакральності дару Св. Кирила, що виступає «скелею, стовпом, твердиною» Русі, стрижнем само- і етноідентифікації, відрізняє русинів від решти, єднає українців: «... дѣва райская звѣздострійна озорена добродѣйною силою, що нас теплим солоденьким дохом овѣвує; єѣ то чудне дѣло, що ми доси РУСИНАМИ!» [8, с. 135].

Прикметні цензурні утиски через мову щодо «Зорі» (попередниці «Русалки Дністрової»; 1833), адже австрійська влада, церковна і світська, боялась відродження вільного бунтівного духу русинів.

Рецензія М. Шашкевича витворює з передмовою до розділу смислове обрамлення. Важливо знати і берегти своє, а не популяризувати чужину («Послання...» Т. Шевченка). Надбання-скарби – народнопісенні чи авторські, усні, рукописні або друковані – відображають усю палітру настроїв, міркувань, вірувань, історії, душі, духу та пам'яті, бо «старина» постає обличчям-дзеркалом («чистою водою») століть, відображає внутрішній та зовнішній світ, етногенетичний код народу, осердя котрого – мова.

«Русалка Дністровая» здобула популярність і поширювалась нелегально, попри жорсткі заходи влади із вилучення примірників (конфіскація 800 із 1000) та переслідування укладачів [7]. Альманах утвердив романтизм і відродив голос українців на західноукраїнських теренах: потужна фольклорна частина (жанрове і тематичне розмаїття), насичені народною символікою, локальними деталями, художніми засобами оригінальні твори, вибір перекладних текстів, публікація копій старовинних матеріалів, наголос на важливості захисту і збереження основних складників етноідентифікації – мова, історія, фольклор.

Проаналізовані альманахи представили здобутки українства – народні й авторські. Знаковим є вибір найменувань – язичницькі вірування, вкорінені в українстві, що визначають гармонійне співіснування з природою. «Ластівка» – провісниця весни, «Русалка Дністровая» – початок літа (русалії).

Обидва видання висвітлили основні аспекти романтизму (культурні, політичні, світоглядні): фольклор – джерело творчості й етногенетичної пам'яті, енциклопедія з історії, культури, літератури, народ – рушійна сила історії, мова – код ідентифікації, зв'язок розділених територіально українців. У художніх текстах домінує народнопоетична символіка (числова, образна), паралелізм і антитеза (природа), стилізація та інтертекст, лавірування від імперсональності до індивідуальності з головними романтичними героями (борець, відлюдник, юродивий). У «Ластівці» дотримано етнографічний принцип правопису, в «Русалці Дністровій» – фонетичний [12]. До речі, міркування М. Шашкевича суголосні позиції Г. Квітки із «Супліки до пана іздателя» («Утренняя звезда», 1833): «пиши як чуєш,

а читай як бачиш» – «як говоримо, так і писати треба». Недаремно саме фонетичний принцип став основним в українській мові.

Змістове наповнення альманаху Є. Гребінки характеризується соціальним пріоритетом, перевагою етнографізму, особистісним виміром романтизму. Поміркованість і обережність властива всім східноукраїнським виданням, оскільки упорядники й автори зважали на неминучі наслідки з боку влади. Пасеїзм та висвітлення душевних порухів, презентація фольклорних стилізацій, зображення типізованих персонажів у гумористично-сатиричних творах за утопічної псевдореальності (передмова і післямова) відображають загальну тенденцію збірників Лівобережжя, коли страх перешкоджав утіленню задумів. Хоча Євген Павлович вдався до «реклами» вартих уваги національно-політичних творів, навів уривки та заохотив читачів ознайомитись із повним текстом, зокрема поеми «Гайдамаки» Т. Шевченка.

Натомість «Руська трійця» представила послідовну націоцентричну позицію передусім завдяки М. Шашкевичу. Структура «Русалки Дністрової» відповідає баченню розвитку мистецтва й літератури крізь призму романтизму: від фольклорних першоджерел до авторських поезій та новели, від містифікацій та суголосьних стилю перекладів до пам'яток і рецензії. У змістовому наповненні головна роль належить історичній пам'яті, яка пов'язується упорядниками із сьогоденням у передмовах до розділів. Тобто наявне постійне підкреслення взаємозв'язку часів. Залучення міркувань і цитат відомих чеських, польських та сербських діячів посилює романтичну домінанту національно-визвольних змагань слов'ян, де поєднуються культурний та збройний опір окупанту [10]. Тому західноукраїнське видання відрізняється смисловою цілісністю і чіткою структурованістю, що її підкреслює.

В Україні романтизм був повноцінним стилем, який став підґрунтям для впровадження нових образів і тем у літературі й мистецтві з виразною націоцентричною домінантою, відродив процес національної ідентифікації [11]. У цьому важливу роль відіграли збірники. Попри те, що більшість альманахів мали нерівноцінне змістове наповнення і демонстрували обережну редакторську позицію, вони виступили популяризаторами головних ідей романтиків (мовний пріоритет, повернення до джерел, актуалізація власної історії, подолання комплексу меншовартості, просвіта тощо).

«Русалка Дністровая» та «Ластівка» були поштовхом для сучасників і прийдешніх поколінь у вивченні фольклору та історії задля відродження самостійної держави, адже націоцентризм є основою самоідентифікації особистості та запорукою єдності України.

Конфлікт інтересів

Автор заявляє, що конфлікту інтересів щодо публікації цього рукопису немає. Крім того, автор повністю дотримувався етичних норм, включаючи неприпустимість плагіату, фальсифікації даних та подвійної публікації.

Список використаної літератури

1. Бовсунівська Т. Літературні угруповання українських романтиків та значення їхніх ідеологем. Питання літературознавства. 2022. Вип. 106. С. 41–50. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/P1_2022_106_5
2. Будитель Галицької України-Руси (до 200-ліття від дня народження Маркіяна Шашкевича): статті і матеріали. Львів: Вид-во Львівського музею історії релігії «Логос», 2011. 111 с.
3. Задорожна Л. Євген Гребінка. Літературна постать. Київ: Твім інтер, 2000. 160 с.
4. Ластівка. СПб.: В. Поляков, 1841. 382 с.
5. Літературознавча енциклопедія: У двох томах / Авт.-уклад. Ю. Ковалів. Київ: ВЦ «Академія», 2007.

6. Митрополит Іларіон. Дохристиянські вірування українського народу. Київ: Обереги, 1992. 424 с.
7. Пірко, М. Сторіччя «Русалки Дністрової» у тогочасному видавничому контексті. *Записки Львівської національної наукової бібліотеки України імені В. Стефаника*. 2022. Вип. 14. С. 147–168. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/lmnbyivs_2022_14_8
8. Русалка Дністровая. Будимь: Письмом Корол. Всеучилища Пештанского, 1837. XX, 135 с.
9. Тершаковець М. Маркіян Шашкевич та його ідеї на тлі українського відродження. Львів: Вид-во Укр. катол. ун-ту, 2021. 463 с.
10. Ткаченко Т. Українські альманахи першої половини XIX ст. Київ: КиМУ, 2011. 432 с.
11. Трофименко Т. Український романтизм: вічно живий, постійно новий. *Посестри. Часопис*. 2022. № 27. URL: <https://posestry.eu> > zhurnal > statua > ukrainskiy-romant... (дата звернення: 18.04.2026)
12. Фаріон І. Отець Маркіян Шашкевич – український мовотворець. Лінгвістичний феномен на тлі світового романтизму. Львів: Свічадо, 2007. 136 с.
13. Федченко П. Матеріали з історії української журналістики. Випуск 1. Перша половина XIX ст. Київ: Ви-во КДУ імені Тараса Шевченка, 1959. 336 с.
14. Фицик І. Філософія свободи (польський та український романтизм першої половини XIX ст.: спроба зіставлення). *Актуальні проблеми філософії та соціології*. 2022. Вип. 39. С. 75–82. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/aprfc_2022_39_15
15. Шалата М. «Руська Трійця» та її послідовники: нариси. Дрогобич: Коло, 2011. 109 с.

T.I. TKACHENKO, Doctor of Philology, Associate Professor,
 Head of the Department of Humanities and Fundamental Disciplines
 e-mail: tkachenko.t@kibit.edu.ua ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-4965-5107>
 Kyiv Institute of Business and Technology
 1/5 Zoryanyi Ave., Kyiv, 04078, Ukraine

WESTERN AND EASTERN UKRAINIAN ROMANTICISM THROUGH THE PRISM OF ALMANACS: «RUSALKA DNISTROVAYA» AND «LASTIVKA»

Research aim. To analyze the dominants of Ukrainian romanticism based on the material of two publications – «Rusalka Dnistrovaya» and «Lastivka».

Methodology of the research. The study used general scientific and special philological methods, namely: analysis and synthesis, historical-descriptive, biographical and philological methods.

The scientific novelty. Territorially divided Ukrainians developed common romantic tendencies in contemporary publications, which became a source of culture and enlightenment, opposed mental originality to chauvinism and the assimilation policy of the occupiers and united the people. The choice of publications was determined by the comprehensive vision of the compilers, the holistic structure and national-centric orientation of the almanacs. The «successors» tended towards eclecticism, inconsistency of editorial policy, and conformism.

The inertia of romanticism is noticeable in the art and literature of the 20th and 21st centuries. The introduction of romantic ideas on Ukrainian soil, primarily the actualization of folklore and historical memory, contributed to the restoration of ethno-identification and formed the main national concepts for the revival of independent Ukraine. Almanacs were a kind of encyclopedias-chrestomathies that acted as «spokesmen» of romanticism – an outpost of the renewal of the essence of Ukrainians.

Conclusions. Thanks to the publishing activities of public and cultural figures who identified romanticism as the leading one, Ukrainians regained the rights to their language, literature, history, science and education. «Rusalka Dnistrovaya» and «Lastivka» proved the uniqueness and separateness of Ukrainians in order to be an independent and equal subject, first in the humanitarian discourse, and later in the political one. The main achievement of Yevhen Hrebinka and the «Ruska Trinity» was the affirmation of the equality and value of the Ukrainian language (only Ukrainian-language texts!), which unites the people, is a treasury of feelings and thoughts, and preserves the experience of ancestors. The priority of romanticism in almanacs became the initial impetus for self-awareness of oneself as a nation and Ukraine as a single state.

Keywords: *romanticism, almanac, identification, language, ethnogenetic memory, nation.*

Conflict of interest

The author declares that there is no conflict of interest regarding the publication of this manuscript. In addition, the author fully complies with ethical standards, including the inadmissibility of plagiarism, data falsification, and duplicate publication.

References

1. Bovsunivska T. (2022). Literary groups of Ukrainian romantics and the meaning of their ideologies. *Questions of literary studies*. 2022. Issue 106. P. 41–50. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pl_2022_106_5 (in Ukrainian)
2. Farion I. (2007). Father Markiyan Shashkevych – Ukrainian Language Creator. Linguistic Phenomenon Against the Background of World Romanticism. Lviv: Svichado. (in Ukrainian)
3. Fedchenko P. (1959). Materials on the History of Ukrainian Journalism. Issue 1. The First Half of the 19th Century. Kyiv: Taras Shevchenko Kyiv State University Press. (in Ukrainian)
4. Fitsyk I. (2022). Philosophy of freedom (Polish and Ukrainian romanticism of the first half of the 19th century: an attempt at comparison). *Current problems of philosophy and sociology*. Issue 39. P. 75–82. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/aprfc_2022_39_15 (in Ukrainian)
5. Lastovka. (1841). SPb: V. Polyakov. (in Ukrainian)
6. Literary Encyclopedia. (2007). Compiled by Yu. Kovalev. Kyiv: VC «Academy». (in Ukrainian)
7. Metropolitan Hilarion. (1992). Pre-Christian Beliefs of the Ukrainian People. Kyiv: Amulets. (in Ukrainian)
8. Pirko M. (2022). The Centenary of «Rusalka Dnistrovaya» in the Contemporary Publishing Context. *Notes of the Lviv National Scientific Library of Ukraine named after V. Stefanyk*. Issue 14. P. 147–168. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Innbyivs_2022_14_8 (in Ukrainian)
9. Rusalka Dnistrovaya. (1837). Budym: By the Letter of the King. Peshtansky University. (in Ukrainian)
10. Shalata M. (2011). «Ruska Trinity» and Its Followers: Essays. Drohobych: Kolo. (in Ukrainian)
11. Tershakovets M. (2021). Markiyan Shashkevych and his ideas against the background of the Ukrainian revival. Lviv: Publishing House of the Ukrainian Catholic University. (in Ukrainian)
12. The builder of Galician Ukraine-Rus (to the 200th anniversary of the birth of Markiyan Shashkevych): articles and materials. (2011). Lviv: Publishing House of the Lviv Museum of the History of Religion «Logos». (in Ukrainian)
13. Tkachenko T. (2011). Ukrainian Almanacs of the First Half of the 19th Century. Kyiv: KyMU. (in Ukrainian)
14. Trofymenko T. (2022). Ukrainian romanticism: eternally alive, constantly new. *Posestry. Journal*. № 27. URL: <https://posestry.eu › zhurnal › statya › ukrainskiy-romant...> (accessed: 18.04.2026) (in Ukrainian)
15. Zadorozhna L. (2000). Yevhen Hrebinka. Literary figure. Kyiv: Tvim inter. (in Ukrainian)

Текст надійшов до редакції 21.02.2026 / The text was received by the editors 21.02.2026

Текст затверджено до друку 08.04.2026 / The text is recommended for printing 08.04.2026

Текст опубліковано 30.05.2026 / The text was published on 30.05.2026